

bülten

tmmob
makina mühendisleri odası

Kasım 2020, Sayı 269 Ekidir

**Sanayinin Sorunları ve
Analizleri (64)**

**Yeniden, döviz-faiz
sıkışması, yeniden
küçülme**

Yeniden, döviz-faiz sıkışması, yeniden küçülme

Mustafa SÖNMEZ*

Özet

Türkiye ekonomisi, çok değil, bundan 2 yıl önce yaşadığı yüksek döviz-yüksek faiz, oradan küçülme, sanayisizleşme, yoksullaşma döngüsünün bir yenisine daha giriyor. Dolar fiyatı, son bir yılda yüzde 48 artarak 8.50 TL'leri gördü. 6 Kasım'da Merkez Bankası başkanlığına yapılan yeni atama ve ertesi gün Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın damadı Berat Albayrak'ın Hazine ve Maliye Bakanlığı'ndan ayrılması ile beklenen TL faiz artışını, 19 Kasım'daki olağan Para Kredi Kurulu toplantısında Merkez Bankası 475 baz puan olarak açıkladı. Beklentilere yaklaşan bu artış, dolar kurunu 7.50 -7.60 basamağına indirirken, ülke risk primi de 400'e kadar indi. Yüzde 12 dolayında seyreden ve tırmanma eğilimi gösteren tüketici enflasyonu karşısında bu faiz artışının ne kadar dövizden TL'ye yönelişi sağlayacağı, yabancı yatırımcıyı ne ölçüde cezbedeceği henüz bilinmiyor.

19 Kasım faiz artışı ile dövizin tırmanışını biraz daha yavaşlatma, dolarizasyonu azaltma ihtimali belirdi, ama bu operasyon sonucu, 2018'de yaşandığı gibi, ekonomi yeni bir döviz- faiz mengenesine sıkışma, bu sıkışıkla iç talepte gerileme, dolayısıyla ulusal gelirden gerileme riski ile de karşı karşıya. Tırmanan pandemi salgınının kayıtlara yeterince girmeyen ürkütücü sonuçları, olumsuzlukları, bu ekonomik daralmanın üstüne binecek gibi. Bu da zaten zor bir yıl geçiren toplumu, ürkütücü boyutlara ulaşacak yoksulluk ve işsizlikle ağır bir kışa maruz bırakabilir. İşsizlik, dar tanımıyla yüzde 13,2 olmasına karşın, geniş tanımıyla yüzde 30'larda seyrediyor ve sayı dar tanımlıda 4,2 milyon olarak ifade edilirken geniş tanımda 10 milyon kişiyi aşıyor.

AKP rejimi, ağırlaşacak yoksullaşma ve işsizleşme karşısında toplumu Erdoğan'ın "acı reçete" dediği cendereye katlanmaya hazırlanıyor. Erdoğan, reçeteye teselli olarak bir de "Hukuk reformu"ndan da söz ediyor. Bu "havucun" arkasında, hukuk devletinden uzaklaşmış bir ülke görüntüsü nedeniyle Türkiye'ye güveni azalan Batı dünyasına hoş görünme, bundan kaynaklanan sermaye girişi iştahsızlığını elimine etme niyeti de var. Ayrıca içeride acı reçeteye karşı sızlanmalara karşı, "hukuk reformu" pansumanının işe yaraması umuluyor.

AKP rejiminin hem içeride hem dışarıda yitirdiği güven, sonuçta, dış sermaye girişinin kuruması ve döviz fiyatının 2016-2020 arasında yüzde 135 artışıyla 3 TL'den 7 TL basamağına çıkmasına yol açtı ve bu durum ekonomide daralmayı kalıcı hale getirdi. Türkiye'nin son 3 yıldaki yüzde 1,5 dolayındaki ortalama büyüme oranı, yüzde 5-6 olarak kabul edilen potansiyelinin neredeyse dörtte birine inmiş durumda.

Her döviz tırmanışının TL faiz artışıyla yatıştırılmaya çalışıldığı hastalık nöbetlerinin bir yenisini daha kapıda. 8,50 TL'yi gören dolar fiyatının, TL faizlerini yükselterek 7.50'lere çekme çabası ile uzun bir durgunluk, küçülme pahasına bu nöbet yatıştırılmak isteniyor.

2020 son çeyreğine girerken kredi genişlemesi durdu, faizler görece artırıldı ve eğer fiili faizler, 19 Kasım'da gerçekleştirilen 475 baz puan faiz artışı ile (TCMB fonlama maliyeti) son çeyrek ortalaması olarak yüzde 15 dolayında tutulursa, son çeyrek döviz kuru ortalaması 7 TL dolayına düşebilir. Tahminen, son çeyrekte ekonomi küçülmüş, yüzde 5 daralmış olarak yıl kapanacak. Bu da 2020 yılının tamamında, iniş çıkışlarla, GSYH'nin yüzde 1 küçülmesi ihtimalini güçlendiriyor.

Ancak asıl unutulmaması gereken, küçülme, 2020'nin son çeyreğiyle sınırlı kalmayıp 2021'in en az ilk yarısında da sürebilecek. Hatırlanırsa 2018'de de benzer bir süreç yaşanmıştı.

2021'de küçülme, yükseltelen faizlerin iç talebi daraltması ile yaşanacak. Buna, pandeminin yeni kapanmaları zorlaması da eklenecek gibi. GSYH'de küçülme, 2021'in ikinci yarısına da taşabilir. Dolayısıyla 2021'in tamamında sert bir milli gelir daralması ve onun getireceği sert bir işsizlik, yoksullaşma dalgası çok muhtemel.

* İktisatçı-Yazar, Makina Mühendisleri Odası Danışmanı

Türkiye ekonomisi, çok değil, bundan 2 yıl önce yaşadığı yüksek döviz-yüksek faiz, sonrasında küçülme, sanayisizleşme, yoksullaşma döngüsünün bir yenisine daha giriyor. Dolar fiyatı, son bir yılda yüzde 48 aratarak 8.50 TL'leri gördü. 19 Kasım'da gerçekleştirilen 475 baz puanlık bir TL faiz artışı ile dövizin tırmanışını durdurma çabası eşliğinde, 2018'de yaşadığı gibi, yüksek seyirli bir döviz ve faiz mengenesine ekonomi sıkıştırılmak üzere. Tırmanan pandemi salgınının olumsuzlukları bunların üstüne binecek ve toplum muhtemelen yine ağır bir kış geçirecek. AKP rejimi ise bu yaşanacaklara karşı, toplumu Erdoğan'ın "acı reçete" dediği cendereye katlanmaya hazırlanıyor.

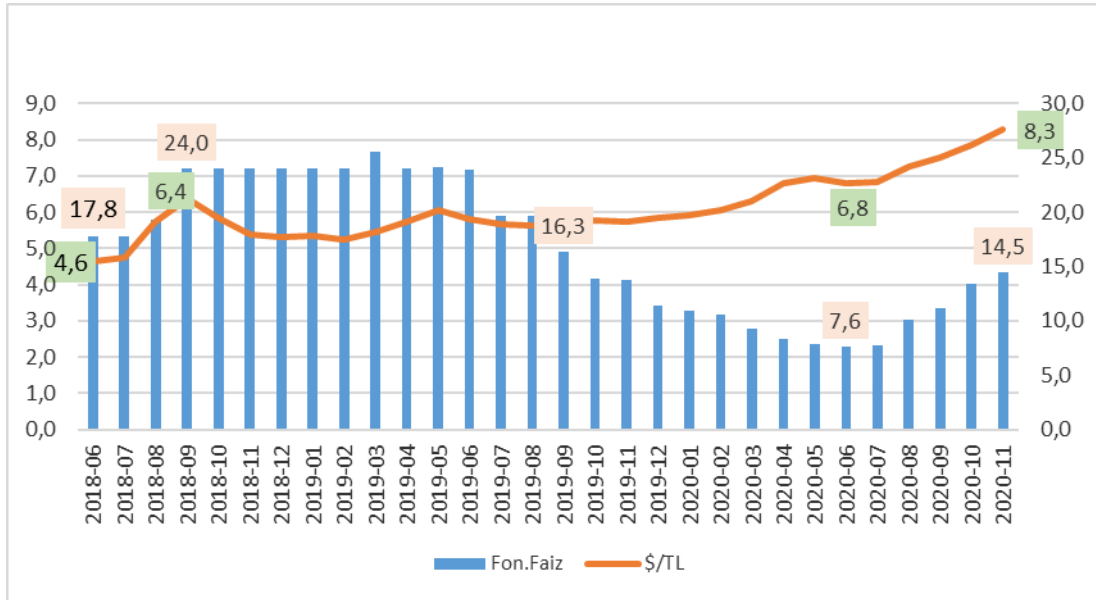
Arka plan: Döviz-faiz

Sorunların temelinde, AKP rejiminin yanlış, sorumlu iktisat politikalarında ısrarı; bu ısrarı, tek adam rejimi de denebilecek Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin akıl dışılığıyla sürdürme hırsı yatıyor. İktidar olduğu 2002 sonlarından bu yana,

geçen 18 yılda, Türkiye'nin önüne gelen bir fırsatı, umulmadık ölçüde dış kaynak girişi, hovardaca, döviz kazandırma potansiyeli düşük iç tüketim ve de konut, inşaat sektöründe harcayan AKP iktidarı, 2013 sonrası şemsiye ters dönüp dış kaynak akışı kesilince, borçlandığı dövizini geri ödeyemez, kurduğu çarkı döndüremez oldu.

İktidarı süresince birçok yasal, Anayasal suç işleyen AKP rejimi, iktidarda kalabilmek için ekonomiyi bir basamak, araç olarak kullanırken ülke kaynaklarını da sorumsuzca ve hesap vermez bir biçimde savurdu. Seçmen desteğini koruyabilmek için izlediği akıl dışı politikalarla dinci, milliyetçi duyguları istismar ederken dış dünyadan tecrit edildi, güven kaybetti. Hem içeride hem dışarıda yitirdiği güven, sonuçta, dış sermaye girişinin kuruması ve döviz fiyatının 2016-2020 arasında yüzde 135 artışıyla 3 TL'den 7 TL basamağına çıkmasıyla ekonomiyi ağır biçimde yaraladı.

Her döviz tırmanışınının TL faiz artışıyla yatıştırılmaya çalışıldığı hastalık nöbetlerinin bir yenisini daha kapıda ve 8,50 TL'yi gören dolar fiyatının, TL

Grafik 1. Fiili Faiz (Fonlama Maliyeti) ve Dolar/TL, Aylık Ort.

Kaynak: TC Merkez Bankası veri tabanı

faizlerini yükselterek 7.50'lere çekme çabası ile bu nöbet de uzun bir durgunluk pahasına yatırılmak isteniyor. Bunun için Merkez Bankası Başkanı da değiştirildi, Hazine ve Maliye Bakanı da.

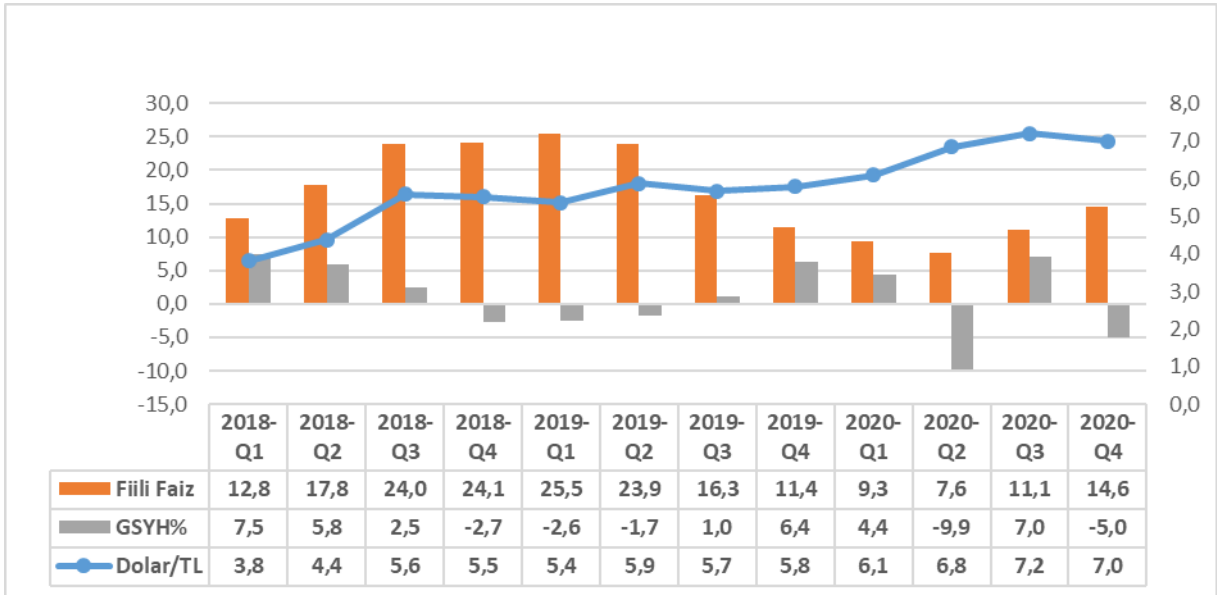
24 Haziran 2018 Cumhurbaşkanlığı ve milletvekili seçimlerinin ardından başlatılan "Tek adam rejimi"ne, özellikle yabancı yatırımcılar ihtiyatla yaklaştılar ve ardından ABD ile yaşanan Rahip Brunson krizi ile dolar fiyatı hızla tırmandı. Doların 2018 Haziran ayı ortalaması 4,6 TL iken Eylül ayına kadar yüzde 40'a yakın artış gösterdi ve Eylül ayı ortalaması 6,4 TL'ye kadar çıktı. Bu tırmanış karşısında iktidar, 14 Eylül 2018'de TL faizleri 625 baz puan artırdı ve Haziran ortalaması yüzde 17,8 olan fonlama faizinin Eylül ortalaması yüzde 24'e kadar çıktı.

Yaklaşık 1 yıl boyunca yüzde 24 dolayında seyreden fiili faiz, ekonomide sert bir durgunluk ve küçülmeyi de getirdi. 2018'in son çeyreğinde yüzde 2,7 küçülen GSYH, izleyen iki çeyrekte yani 2019'un ilk iki çeyreğinde, yani ilk yarısında yine negatif geldi, küçüldü.

Faizlerin, 2019 ortalarında Merkez Bankası Başkanı da değiştirilerek düşürüldüğü, dövizin Merkez Bankası rezervleri eritilerek kamu bankaları üstünden piyasaya verilip baskılandığı 2019'un ikinci yarısında büyümeye geçildi ama 2019'un tamamında büyüme yüzde 1'in altında kaldı.

Aynı düşük faiz ve bastırılmış döviz fiyatı araçlarıyla, 2020'nin ilk iki ayında ekonomi canlı tutuldu ve 2020 ilk çeyrekte yüzde 4,4 büyüme sağlandı. Ne var ki, COVID-19 salgını ile Mart'tan itibaren ekonomi kapandı, daraldı ve Nisan-Haziran dönemini içeren ikinci çeyrekte milli gelir, yüzde 10'a yakın küçüldü.

Haziran ayında, pandemi henüz kontrol altında değil iken ekonomiyi erken açan iktidar, 2020'nin üçüncü çeyreğinde faizleri düşürdü ve krediyi alabildiğine genişleterek canlanmaya yöneldi. Bu zoraki ısındırmanın sonucu Temmuz-Eylül dönemini içeren üçüncü çeyrekte ekonominin yüzde 7 büyüdüğü tahmin ediliyor (TÜİK, 30 Kasım'da açıklayacak).

Grafik 2. Döviz, Faiz ve GSYH, % Çeyrek Yıllar

Kaynak: TCMB, TÜİK veri tabanı; 2020'nin 3.ve 4. Ç. GSYH ile 2020 4. Ç döviz, faiz verileri tahminidir.

2020 son çeyreğine girerken kredi genişlemesi durdu, faizler görece artırdı. Eğer fiili faizler (TCMB fonlama maliyeti) yüzde 15 dolayında tutulursa, son çeyrek döviz kuru ortalaması 7 TL dolayına düşebilir. Tahminen, son çeyrekte ekonomi küçülmüş, yüzde 5 daralmış olarak yıl kapanacak. Bu da 2020 yılının tamamında, iniş çıkışlarla, GSYH'nin yüzde 1 küçülmesi ihtimalini güçlendiriyor.

Ancak asıl unutulmaması gereken, küçülme, 2020'nin son çeyreğiyle sınırlı kalmayıp 2021'in

en az ilk yarısında sürebilecek. 2018'de benzer bir sürecin yaşandığı unutulmamalı.

2021'de küçülme, yükseltelen faizlerin iç talebi daraltması ile yaşanacak. Buna, pandeminin yeni kapanmaları zorlaması da eklenecek gibi. GSYH'de küçülme, 2021'in ikinci yarısına da taşabilir. Dolayısıyla 2021'in tamamında sert bir milli gelir daralması ve onun getireceği sert bir işsizlik, yoksullaşma dalgası çok muhtemel. İşsizlik, dar tanımıyla yüzde 13,2 olmasına karşın, geniş tanımıyla yüzde 30'larda seyrediyor ve sayı dar tanımında 4,2 milyon olarak ifade edilirken geniş tanımında 10 milyon kişiyi aşıyor.

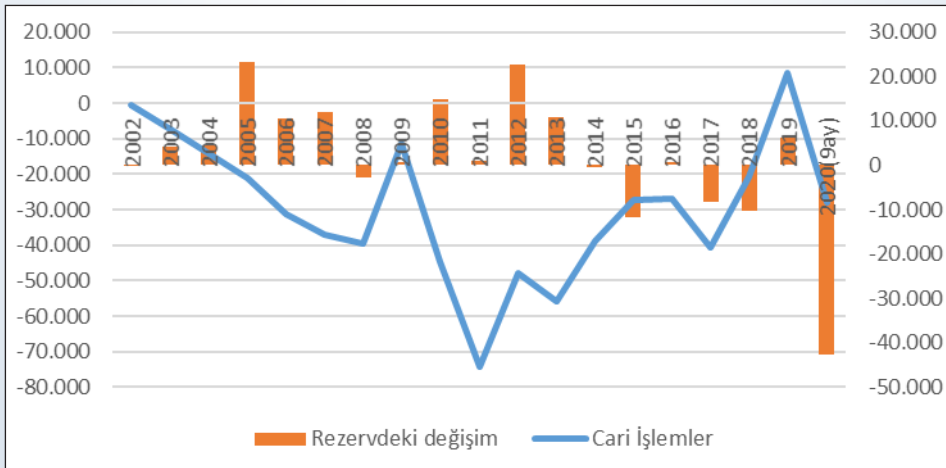
Cari açık büyüyor, rezervler eriyor

TL'deki yüksek oranlı değer kaybına rağmen, düşük faizli kredi genişlemesinin ithalatta yol açtığı yükseliş, cari işlemler açığını büyütüyor. Geçen yıl Eylül'de 2 milyar 828 milyon dolar fazla veren cari işlemler hesabında bu yıl 2 milyar 364 milyon dolarlık açık oluştu.

Böylece bu yılın ilk 9 aylık dönemindeki cari işlemler açığı 27 milyar 973 milyona kadar yükseldi. Ekonomide bu yıla benzer bir durgunluk yaşanan 2019 yılının aynı döneminde ise 8 milyar 127 milyon dolar fazla verilmişti.

Ocak-Eylül döneminde Türkiye'nin döviz gelirleri geçen yıla göre 39,7 milyar dolar azalarak 148 milyar dolara gerilerken, döviz giderleri ise sadece 3,5 milyar dolar azalarak 176 milyar dolar oldu.

Döviz gelirlerinde yaşanan azalmanın 16,7 milyar doları ihracattan, 7,5 milyar doları taşımacılıktan, 16,1 milyar doları ise turizmden kaynaklandı.

Grafik 3. AKP Döneminde Cari Açık ve Rezervler, Milyon \$

Cari işlemler açığının 28 milyar dolara yakın açık verdiği Ocak-Eylül döneminde Türkiye'den net sermaye çıkışı ise 4,5 milyar dolar oldu. Dolayısıyla Türkiye bu dönemde net olarak 32,5 milyar dolarlık bir dış finansman açığıyla karşı karşıya kaldı. Bu açık da ülkenin rezervlerini azalmasına yol açtı.

Tablo 1. AKP Döneminde Cari Denge ve Rezervler(Milyon \$)

	Cari Denge	Rezervdeki değişim
2002	-626	-212
2003	-7.554	4.097
2004	-14.198	4.342
2005	-20.980	23.200
2006	-31.161	10.625
2007	-36.946	12.015
2008	-39.425	-2.759
2009	-11.360	792
2010	-44.620	14.968
2011	-74.402	1.014
2012	-47.960	22.821
2013	-55.858	10.763
2014	-38.848	-468
2015	-27.314	-11.831
2016	-26.849	813
2017	-40.584	-8.207
2018	-20.745	-10.377
2019	8.561	6.324
2020 (9ay)	-27.973	-42.634

Resmi rezervlerde yaklaşık 43 milyar dolarlık azalma yaşandı. Rezervlerdeki azalma, finansman açığının 10,2 milyar dolar üzerinde gerçekleşti. Ödemeler Dengesi bilançosuna “net hata ve noksan” olarak yansıyan bu kalem, ya mali sistem dışına kayıt dışı döviz çıkışı yaşandığına ya cari işlem kalemlerinin yanlış (döviz giderleri eksik, döviz gelirleri fazla hesaplanmış olabilir) olabileceğine ya da her ikisinin birden yaşanmış olabileceğine işaret ediyor.

Bu dönemde hem Türkiye'den yurt dışına yapılan doğrudan yatırımlar hem de yurt dışından Türkiye'ye yapılan doğrudan yatırımlar azalırken, portföy yatırımlarında ise (sıcak para) 15,2 milyar dolarlık bir net çıkış kaydedildi.

Merkez Bankası'nın, brüt rezervi (altın + döviz) 30 Ekim – 6 Kasım haftasında 835 milyon dolar artarak 6 Kasım itibarıyla 85,2 milyar dolara yükseldi.

Brüt rezerv içerisindeki döviz rezervi geçen hafta 345 milyon dolar azalarak 41,9 milyar dolara gerilerken, altın varlıkları ise 1,2 milyar dolar artarak 43,3 milyar dolar oldu.

Merkez Bankası'nın net rezervi ise 695 milyon dolar artarak 9,9 milyar dolara çıktı. Swap borçlarını

düştüğümüzde ise net rezervin eksi 54,1 milyar dolara kadar düştüğü tahmin ediliyor. (Not: Net rezerv hesaplamalarında bazıları, Hazine'nin Merkez Bankası'ndaki döviz mevduatını "yükümlülük" olarak dikkate almadıkları için net rezerv rakamını farklı, dolayısıyla daha yüksek hesaplayabiliyorlar. Bu notun esasını oluşturan tablolardaki hesaplamalarda Hazine'nin Merkez Bankası'ndaki döviz mevduatı da yükümlülük olarak kabul edilmektedir.)

Merkez Bankası'nın Katar ve Çin merkez bankaları ile diğer bankalarla yaptığı swap anlaşmalarından doğan yükümlülüğü Ağustos ayı sonu itibariyle (altın swapları da dahil) 64 milyar dolar olarak açıklandı. Dolayısıyla bu rakam dikkate alınıp hesaplama yapıldığında net rezerv eksiye (- 54,1 milyar dolara) düşüyor. Diğer bir ifadeyle Merkez Bankası'nın döviz ve altın borçları, döviz ve altın varlıklarının 54,7 milyar dolar üzerinde bulunuyor.

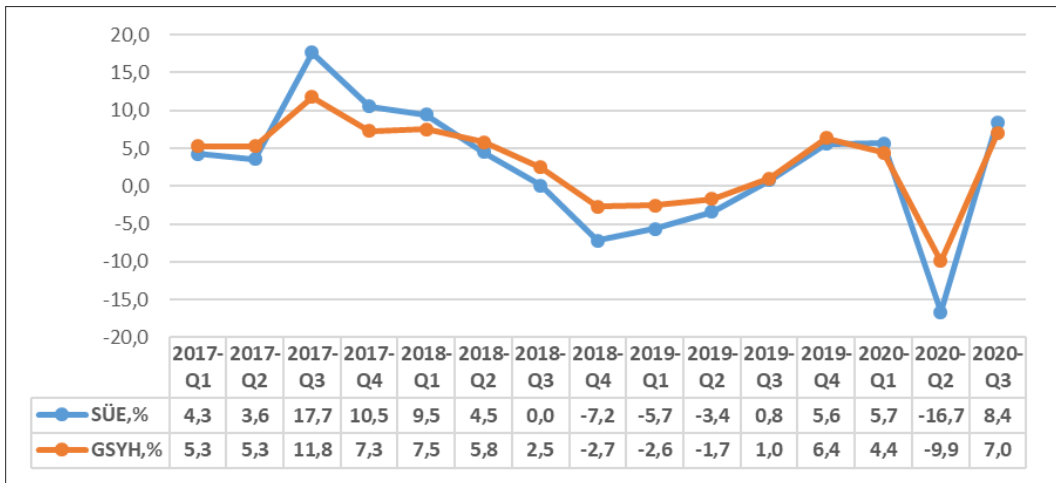
Merkez Bankası'nın brüt rezervinin (döviz + altın) kısa vadeli dış borçları ve gelecek 12 ayda vadesi dolacak dış borcu karşılama oranı ise küçülmeye devam ediyor.

Geçen yılın sonunda yüzde 85,8 olan brüt rezervin kısa vadeli dış borçları karşılama oranı geçen hafta yüzde 64,2'ye kadar geriledi. Brüt rezervin vadesine bir yıldan daha az kalmış dış borç miktarını karşılama oranı da yüzde 62,8'den yüzde 47'ye indi.

Sanayide ne yaşandı?

Temmuz-Eylül dönemini içeren üçüncü çeyrekte, düşürülmüş faiz, bastırılmış döviz kuru ile ısıtılan ekonominin, milli gelirden yüzde 7 dolayında artışa yol açtığı tahmin ediliyor. İkinci çeyrekte yüzde 10'a yakın küçülmenin ardından yaşanan bu zorlama büyüme, son çeyreğe, muhtemelen 2021'e bir dizi yeni kırılma ve arıza taşıdı.

Üçüncü çeyreğin zorlanmış büyümesinin omurgasını elbette sanayi oluşturdu. Bunu, Eylül verileri de açıklanan Sanayi Üretim Endeksi'nden (SÜE) izleyebiliriz. İkinci çeyrekte yüzde 17'ye yakın daralan sanayi üretimi, GSYH'nin yüzde 10 dolayında daralmasında ana etkeni. Üçüncü çeyrekte ise sanayi üretimi, 2019'un üçüncü çeyreğine göre yüzde 8,5 büyüdü. Bunun, üçüncü çeyreğin yüzde 7 (tahmin) büyümesinde ana kaldıraç olduğunu söylemek mümkün.

Grafik 4. Sanayi Üretim Endeksi ve GSYH, Çeyrek Yıllar İtibarıyla

Kaynak: TÜİK veri tabanı, GSYH 2020 üçüncü çeyrek verisi tahminidir.

2020'nin üçüncü çeyreğinde Merkez Bankası ve Bankacılık Düzenleme Denetleme Kurulu (BDDK) eliyle, kamu bankalarının öncülüğünde, özel bankaları da yer yer zorlayarak, faizler düşürüldü, kredi genişlemesine gidildi. Buna, bastırılmış döviz eşlik etti. Merkez Bankası'nın rezervlerden 120 milyar doları bulan döviz, kamu bankaları üstünden piyasaya verilerek döviz baskılandı, böylece, iç talep canlandırıldı. Çeşitli vergi kolaylıkları,

borç erteleme düzenlemeleri de talebin artmasında etkili oldu.

Sonuçta, sanayi üretimi 2019'un üçüncü çeyreğine göre yüzde 8,5'e yakın artarken imalat sanayiindeki artış yüzde 9,2'yi buldu. Özellikle 2019'da dibe vuran dayanıklı tüketim malları üretimi, beyaz eşya, mobilya, ev elektroniği vb. üretimi bu çeyrekte yüzde 18'e yakın arttı. Ara mallarındaki üretim artışı da yüzde 11'e yaklaştı.

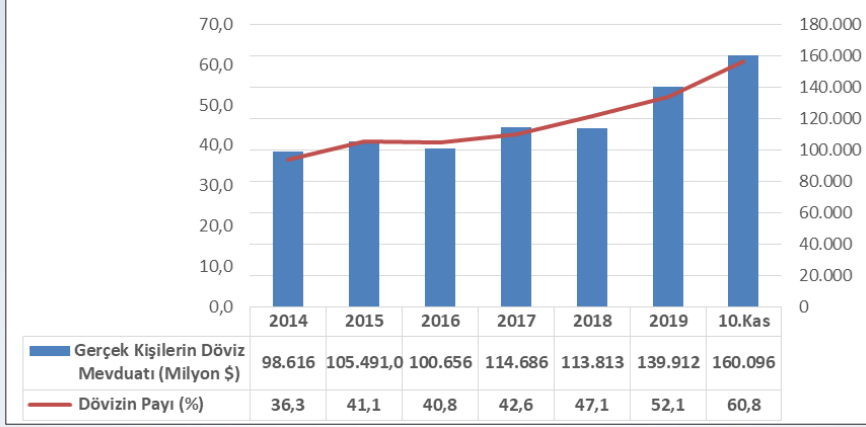
Tablo 2. Sanayi Üretiminde Yıllık Değişim: 2019-2020 3. Ç., %

	2019-Q1	2019-Q2	2019-Q3	2019-Q4	2020-Q1	2020-Q2	2020-Q3
Toplam sanayi	-5,7	-3,4	0,8	5,6	5,7	-16,7	8,4
ARM-Ara malı	-9,7	-7,9	-3,1	6,4	8,2	-14,0	10,8
DLT-Dayanıklı tüketim malı	2,3	4,2	-10,1	-5,0	-5,0	-30,5	17,7
DZT-Dayanısız tüketim malı	-2,0	0,1	6,3	5,3	5,1	-16,2	5,8
ENJ-Enerji	2,1	5,3	4,9	6,6	3,1	-12,8	0,2
SEM-Sermaye malı	-7,2	-4,7	3,2	8,3	4,6	-22,1	8,4
B-Madencilik ve taşocaklığı	-3,6	-2,9	3,5	7,3	2,1	-10,5	0,6
C-İmalat sanayi	-6,1	-3,9	1,0	5,7	6,1	-17,3	9,2
23-Diğer metalik olmayan m	-19,8	-20,0	-15,6	-1,0	6,3	-4,9	23,0
32-Diğer imalatlar	14,8	-3,3	-14,3	-3,1	-0,8	-4,9	22,3
31-Mobilya	2,2	6,1	-9,9	-7,4	-4,3	-28,1	21,6
16-Ağaç(mobilya hariç)	-21,9	-15,1	-7,4	2,7	16,0	-6,6	18,3
25-Fabrikasyon metal ürünle	-8,8	-4,5	2,8	8,8	11,0	-12,7	17,5
28-Başka yerde sınıflandırılm	-15,9	-12,3	-2,5	6,5	9,8	-11,9	16,3
33-Makine ve ekipmanların l	-7,9	-4,6	-6,7	12,3	20,6	-11,3	15,6
12-Tütün ürünleri	12,8	4,2	-5,4	-26,5	-15,1	-8,5	13,9
22-Kauçuk ve plastik	-11,2	-8,5	-2,5	6,1	7,3	-14,5	12,8
20-Kimyasallar	-3,9	-3,6	2,6	11,1	10,6	-8,2	10,8
13-Tekstil ürünleri	-4,1	-1,2	3,9	9,6	7,3	-30,3	10,8
27-Elektrikli teçhizat	-6,0	-3,4	-0,6	7,3	4,5	-20,1	10,4
24-Ana metal sanayii	-18,0	-11,8	-9,8	-2,0	5,5	-15,3	7,8
21-Temel eczacılık	13,1	11,3	19,6	9,4	6,4	0,7	7,8
17-Kağıt	-6,4	1,0	1,6	12,6	12,8	-0,6	7,5
29-Motorlu kara taşıtı	-11,1	-11,2	-2,2	6,3	-3,3	-44,5	7,0
14-Giyim eşyaları	1,8	3,5	10,7	11,6	2,4	-35,5	3,6
10-Gıda ürünleri	-2,4	-2,9	0,3	4,8	6,4	-6,2	2,7
11-İçecekler	-3,3	0,7	-4,4	3,6	2,6	-19,4	1,0
18-Kayıtlı medyanın basılması	-9,0	-1,5	22,8	-12,6	6,5	-7,3	-3,2
19-Kok kömürü ve rafine pet	29,1	22,6	24,9	38,5	10,1	-12,7	-5,1
26-Bilgisayarların elektronik	2,2	7,2	56,2	14,7	7,4	-5,4	-5,4
15-Deri	-8,0	0,8	10,5	13,8	3,9	-39,9	-6,8
30-Diğer ulaşım araçları	39,9	36,9	22,8	13,6	-9,5	-36,3	-17,5
D-Elektrik, gaz	-0,7	1,8	-0,9	0,1	2,8	-11,5	3,9

Kaynak: TÜİK veri tabanı

Dolarizasyon

Bankalardaki (bankalar arası mevduat hariç) toplam mevduat, 12,2 milyar lira azalarak 3 trilyon 579 milyar liraya geriledi. Bankalar ve katılım bankalarındaki mevduatlar yılbaşından bu yana ise 1 trilyon 12 milyar lira (yüzde 41,6 oranında) arttı. Bu artışın da önemli bir kısmı (reel anlamda tasarruf artışından değil) sadece döviz kurunda yaşanan artıştan kaynaklandı.

Grafik 5. Gerçek Kişilerin Mevduatında Dövizin Payı, % (Dolarlaşmış)

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği veri tabanı

Kasım ayının 10 gününde TL cinsinden mevduatlar 15,9 milyar lira azalarak 1 trilyon 549 milyar liraya gerilerken, döviz cinsinden mevduatlar ise döviz kurunda yaşanan düşüşe rağmen 3,6 milyar lira büyüyerek 2 trilyon 29 milyar lira oldu. Ancak dolar cinsinden bakıldığında ise 4 milyar 693 milyon dolar artan döviz mevduatları 249,2 milyar dolarla rekor bir seviyeye çıktı. Döviz mevduatları yılbaşından bu yana ise 28 milyar dolar arttı.

Toplam mevduattaki dolarizasyon oranı ise yüzde 56,7 olarak hesaplandı. Bankalardaki yurt içi ve yurt dışı kaynaklı (bankalar arası mevduat hariç) toplam mevduatın yarısından çoğunu yabancı para cinsinden açılmış mevduatlar oluşturmaya devam etti.

Gerçek kişilerin, diğer bir ifadeyle vatandaşların mevduatı, söz konusu günler arasında 9 milyar lira azalarak 2 trilyon 46 milyar liraya geriledi. 30 Ekim-10 Kasım arasında vatandaşların TL mevduatları 13,7 milyar lira azalarak 842 milyar liraya gerilerken, döviz mevduatları ise 3 milyar 328 milyon dolar artarak 160,1 milyar dolarla yeni bir rekor kırdı. Döviz mevduatlarında TL cinsinden artış ise 4,7 milyar lira oldu.

Dolarizasyon, diğer bir deyimle döviz cinsinden tutulan mevduatların toplam mevduat içindeki payı, gerçek kişilere ait mevduatlarda (vatandaşın tasarruf mevduatı) ise yüzde 60,8'e kadar yükseldi. TL'ye güvenmeyen vatandaşlar ağırlıklı olarak döviz ve altın mevduatını tercih ediyor. Kasım'ın ilk 10 günlük döneminde belirgin bir şekilde TL mevduattan çözülen paranın döviz mevduatına yöneldiği gözleniyor.

Enflasyon beklentilerinin yükselmesi, iktidarın zorlamasıyla TL mevduata negatif reel faiz uygulanması vatandaşların tasarruflarını, dolar, euro ve altın gibi yabancı para tasarruflara yönlendirmesine yol açıyor.

Dövizin geleceği

Erdoğan ve damadı müstafi Hazine ve Maliye Bakanı Berat Albayrak'ın yanlış ekonomi yönetiminin, yerini daha makul politikalara bırakacağına ilişkin "beklentiler", Kasım'ın ikinci haftasında TL'nin dolar karşısında yüzde 10,9, Euro karşısında ise yüzde 11,2 oranında değer kazanmasına yol açtı. Böylece TL'de son yıllarda yaşanan yüksek oranlı değer kayıplarının "dış güçlerin saldırısından" değil, tek adam rejiminin kötü yönetiminden kaynaklandığı da ortaya sergilenmiş oldu. Ancak, Merkez Bankası Başkanı'nın değiştirilmesi ve TL faizlerin artırılabileceği beklentisiyle ulaştığı 8,50 TL basamağından aşağı inen dolar fiyatının, yakın gelecekte ne olacağı da belirsizliğini koruyor. Türkiye'nin iç ve dış güvenirliliği, dövizin fiyatının seyrini de tayin edecek.

TL faizlerinin artırılabileceği beklentisi ile inişe geçen dolar kuru (Merkez Bankasının 13 Kasım 2020 günü açıkladığı kurlar üzerinden) yılbaşından 15 Kasım'a kadar yüzde 28,4, Avro kuru ise yüzde 35,6 oranında arttı. Diğer bir ifadeyle TL, yılbaşından bu yana dolara karşı yüzde 22,1, Avro'ya karşı ise yüzde 26,2 oranında değer kaybetti.

Döviz fiyatı, Türkiye'nin dışardan kaynak bulma performansı ile yakından ilgili. Artırılan

TL faizlerin ne kadar borsaya, (hisse senedi ve devlet kağıdına) yabancı yatırımcı çekeceği merak konusu. Bütün yıl boyunca çıkan yabancı yatırımcılar geri dönmezler ise döviz darlığı, mevcut talebe göre yetersiz kalabilir ve fiyatlar daha fazla inmeyebilir de.

Dış kaynak girişi, Türkiye'nin dışardan nasıl algılandığına, risk katsayısına da bağlı. Türkiye'nin dış borçlarını geri ödeme (temerrüt) riskini gösteren CDS (Kredi Temerrüt Sigortası) 550'lere kadar çıkmışken 13 Kasım itibarıyla 405,8'e kadar düştü. Risk priminde, bir önceki ay sonuna göre (30 Ekim) yüzde 26,7 oranında azalış oldu. Risk primindeki düşüş, Merkez Bankası'nın enflasyonla mücadele için klasik para politikası araçlarına döneceği, diğer bir ifadeyle yüksek oranda faiz artıracacağı beklentilerinden kaynaklandı.

Türkiye'nin risk primi, 15 Ekim-15 Kasım arasında yüzde 22,7, son altı ayda ise yüzde 33 oranında azaldı. Bu azalışlara rağmen risk primi, hala bir yıl öncesinin yüzde 31,3 oranında üzerinde. Risk primi son 5 yılda en düşük noktaya 152,28'e 5 Ocak 2018 tarihinde inmiş, en yüksek noktaya da 643,15 değeriyle 10 Mayıs 2020 tarihinde çıkmıştı.

Umulan yabancı yatırımcı girişinin gerçekleşmemesi halinde, önümüzdeki 12 ayda çevrilmesi

Tablo 3. Dövizde Değişim

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020 (10,5 ay ort)
Yıllık Ortalama Dolar/TL	2,19	2,72	3,02	3,65	4,81	5,67	6,90
Yıllık Değişimi (%)	15,1	24,3	11,1	20,7	32	17,8	21,7
Dönem Sonu Dolar/TL	2,33	2,92	3,52	3,77	5,26	5,94	7,63
Yıllık Değişimi (%)	9,2	25,4	20,6	7,2	39,5	12,9	28,4
Dönem Sonu Avro/TL	2,82	3,18	3,69	4,52	6,03	6,65	9,02
Yıllık Değişimi (%)	-3,9	12,7	16,2	22,2	33,5	10,3	35,6

Kaynak: TCMB veri tabanı

gereken 181 milyar dolarlık dış borç yükümlülüğü, dövize olan talebi etkilemeye devam edecek. TL faizi artışından tatmin olmayan ve güvenli liman olarak döviz seçmiş gerçek kişilerin her 100 TL'sinin 61 TL'si dövizde. Bunun çözülmemesi döviz fiyatının yine yüksek seyrine neden olacak. Artan TL faizleri ile daralacak ekonomi cari

dengede önce bir daralmaya, ileride ise fazlaya yol açabilir. Ancak, pandemi nedeniyle turizmin dipte kalışı ve ihracatın yeterince artmaması yine de Merkez Bankası rezervlerine muhtaçlığı artırabilir. Buna karşılık Merkez Bankası'nda rezerv düşüklüğü, döviz pozisyonunda kalma ve dövizin fiyatının düşmemesi sonucunu da getirebilir.

Geniş tanımlı işsizlik yüzde 30'a çıktı

2020 ikinci çeyreğinde yaşanan sert daralmanın ardından zorlanarak ısıtılan ekonomide, istihdam beklendiği kadar artmadı, özellikle iş aramayan işsiz nüfustaki yığılma ürkütücü. İşsizliğin, son çeyrek ve sonrasında daha da tırmanma ihtimali yüksek.

TÜİK'in Ağustos ayı (Temmuz-Ağustos-Eylül ortalaması) işgücü verilerine göre çalışabilir çağdaki nüfus (15 ve yukarı yaştaki nüfus) 1 milyon 139 bin kişi artarak 62 milyon 730 bine çıktı.; Son bir yılda, işgücü (yani çalışanlar ve iş arayanlar) 1 milyon 431 bin kişi azalarak 33 milyon 180 bin kişiden 31 milyon 749 bin kişiye geriledi. Geçen yıl yüzde 53,9 olan işgücüne katılım oranı ise bu yıl yüzde 50,6'ya kadar geriledi. Çalışanların sayısı ise 975 bin kişi azalarak 27 milyon 554 bin kişiye geriledi.

Sadece artan nüfusuna iş bulabilmek için her yıl en az 1 milyon iş yaratması gereken Türkiye'de işgücünde yaşanan azalmanın 975 bini istihdamdaki daralmadan, 456 bini ise resmi işsiz sayısındaki azalmadan kaynaklandı. Dolayısıyla Ağustos 2019'da dar tanımlı işsiz sayısı (iş arayanlar) 4 milyon 650 bin iken bu yıl 4 milyon 194 bine geriledi ve resmi işsizlik oranı da yüzde 14'ten yüzde 13,2'ye indi.

İstihdamda son bir yılda yaşanan 975 bin kişilik daralmanın 717 bini hizmetler sektöründen kaynaklandı. Sanayi sektöründe çalışanların sayısı 91 bin, tarım sektöründe çalışanların sayısı ise 314 bin kişi azalırken, sadece inşaat çalışanlarında 147 bin kişilik bir artış kaydedildi.

Bu arada resmi olarak işsiz kabul edilenlerin yüzde 25,4'ünü oluşturan 1 milyon 65 bin kişi bir yıl ve daha uzun süredir iş arıyor. Umutsuzların büyük bölümünün de yine uzun süre iş arayıp umudunu kestikten sonra iş aramayı bırakanlardan olduğu tahmin ediliyor.

Nüfus artarken ve istihdam azalırken işsiz sayısının ve işsizlik oranının azalması, TÜİK'in iş bulamayacağı veya diğer nedenlerle iş aramayan ancak iş bulsa hemen çalışabilecek durumda olan 4 milyon 83 bin kişiyi işsiz saymamasından kaynaklanıyor. Büyük bölümü "umutsuzlar" diye nitelendirilen ve işsiz olduğu halde son dört hafta içerisinde iş aramayanların sayısında son bir yılda 1 milyon 835 bin kişilik artış yaşandı. TÜİK ayrıca, sayıları 77 bini bulan mevsimlik çalışan ancak bu mevsimde işsiz olanları da işsiz kabul etmiyor.

TÜİK'in işsiz kabul etmediği bu işsizler de dahil edildiğinde, geniş tanımlı işsiz sayısı, geçen yıla göre 1 milyon 382 bin kişi artarak 8 milyon 354 bine, gerçek işsizlik oranı da yüzde 19,6'dan yüzde 23,3'e çıktı.

Bu arada istihdamda gözüktüğü halde ya mesleğinde çalışmadığı ya da kısa süreli çalıştığı için daha uzun süre çalışabileceği bir iş arayan 1 milyon 933 bin kişilik eksik istihdam da dikkate alındığında Türkiye'deki geniş anlamda işsiz sayısı 10 milyon 287 bine, iş gücüne oranı da yüzde 28,6'ya kadar yükseliyor.

Tablo 4. İşgücü-İstihdam-İşsizlik

İŞGÜCÜ-İŞSİZLİK			Ağustos		Değişim
	2018	2019	2019	2020	
15 ve Yukarı Yaştaki Nüfus (Bin Kişi)	60.654	61.469	61.591	62.730	1.139
İşgücü (Bin Kişi)	32.274	32.549	33.180	31.749	-1.431
İstihdam (Bin Kişi)	28.738	28.080	28.529	27.554	-975
<i>İş başında olanlar</i>	27.519	26.847	26.657	25.186	-1.471
<i>İş başında olmayanlar</i>	1.219	1.233	1.872	2.368	496
İşsiz Sayısı(Bin Kişi)	3.537	4.469	4.650	4.194	-456
İşsizlik Oranı (%)	11,0	13,7	14,0	13,2	-0,8
İşsizlik (Mevsim etkilerinden arındırılmış-Yıl sonu) (%)	12,7	12,9	14,0	13,2	-0,8
Tarım Dışı İşsizlik Oranı (%)	12,9	16,0	16,7	15,7	-1,0
Genç Nüfus(15-24 yaş) İşsizlik Oranı (%)	20,3	25,4	27,4	26,1	-1,3
Eğitimde ve istihdamda olmayanlar -15-24 yaş (%)	24,5	26,0	30,1	30,4	0,3
Eğitimde ve isth. Olmayanlar 15-24 yaş (Bin kişi)	2.882	3.039	3.506	3.569	63
Eğitimde ve istihdamda olmayanlar-15-29 yaş (%)	27,7	29,5	32,1	33,3	1,2
Eğitimde ve isth. Olmayanlar 15-29 yaş (Bin kişi)	4.933	5.230	5.693	5.949	256
Gerçek İşsizlik Oranı	16,9	19,6	19,6	23,3	3,6
Gerçek İşsiz Sayısı (Bin Kişi)	5.862	6.858	6.972	8.354	1.382
Geniş Anlamda İşsizlik Oranı	20,1	22,8	22,8	28,6	5,9
Geniş İşsiz Sayısı(Eksik İstihdam Dahil)	6.962	7.975	8.084	10.287	2.203

Kaynak: TÜİK veri tabanı

Türkiye ekonomisinin yeni istihdam yaratamaması, aksine var olan istihdamın da kaybedilmesinden en fazla genç nüfus etkileniyor. Genç nüfus arasındaki işsizlik oranı Ağustos'ta yüzde 26,1 oldu. 15-24 yaş arasındaki gençlerin yüzde 30,4'ü (3 milyon 569 bin genç) ne bir işte çalışıyor ne de eğitime devam ediyor. Eğitimde ve istihdamda olmayanların sayısı 15-29 yaş grubu için de 5 milyon 949 bin kişiye çıkıyor. Buna göre 15-29 yaş grubundaki her 100 gençten 33,3'ü ne bir işte çalışıyor ne de eğitime devam ediyor.

İktidarın işverene sağlanan teşviklerin önemli bir kısmını ödettiği İşsizlik Sigortası Fonu ise 10 milyondan fazla işsiz bulunan bir dönemden geçilirken, Ekim ayında sadece 325 bin 424 işsize işsizlik ödeneği verdi. İşsizlik Sigortası Fonu'nun varlıkları da erimeye devam etti. Fonun toplam varlığı 9 Kasım 2020 itibarıyla 104,9 milyar liraya geriledi. Ocak-Ekim döneminde 31,2 milyar liralık gelire karşılık, 54,8 milyar liralık harcama yapılan fonun toplam varlığı 23,6 milyar lira azalarak ekim sonunda 107,9 milyar liraya indi.

Fon varlığının 9 Kasım 2020 itibarıyla ise 104,9 milyar liraya gerilediği açıklandı.

İşsizlik Sigorta Fonu bu yıl genel sağlık sigortası ve damga vergisi de dahil kısa çalışma ödeneği olarak toplam 23,6 milyar lira, nakit ücret desteği (izne çıkarılanlara) 5 milyar 162 milyon lira, işsizlik ödeneği olarak da 7 milyar 552 milyon lira ödeme yaptı.

Fondan işverenlere yapılan teşvik ve destek ödemeleri ise 13 milyar 614 milyon lira oldu.

Sanayici ve Tüketici Fiyatları

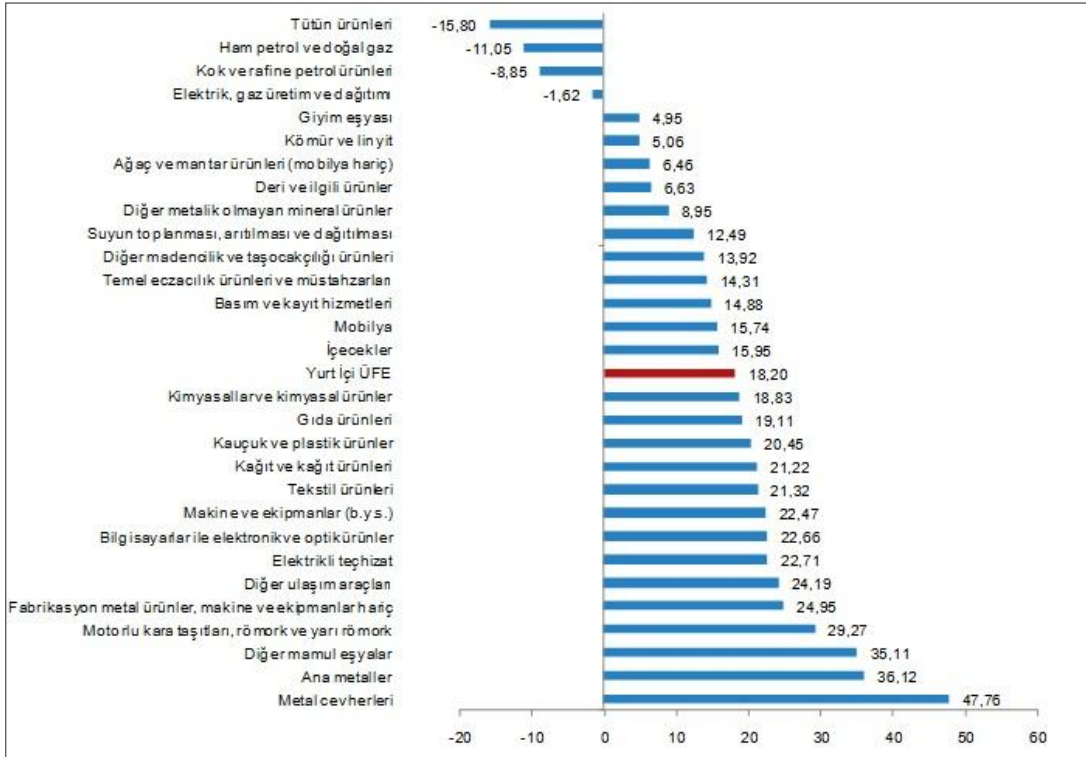
Döviz fiyatlarında özellikle son aylarda yaşanan hızlı artışlar, önce yurt içi üretici fiyatlarını (YÜFE) yani sanayici fiyatlarını artırdı, bu artışlar bire bir olmasa da tüketici fiyatlarının artışına yansdı ve bu geçirgenlikle TÜFE de tırmandı.

Yurt içi üretici fiyatları Ekim ayında yüzde 3,55 oranında yükseldi, yıllık enflasyon 3,87 puan artarak yüzde 18,20 oldu. Sanayici fiyatlarında gözlenen bu artışta döviz kuru ve enerji dışı emtia fiyatlarındaki gelişmelerin belirleyici olduğu gözlemlendi.

Ana sanayi gruplarına göre incelendiğinde, yıllık

Grafik 6. Yİ-ÜFE Yıllık Değişim Oranı (%), Ekim 2020

Grafik 7. Sektörlere Göre Yİ-ÜFE Yıllık Değişim Oranları (%), Ekim 2020

Kaynak:TÜİK

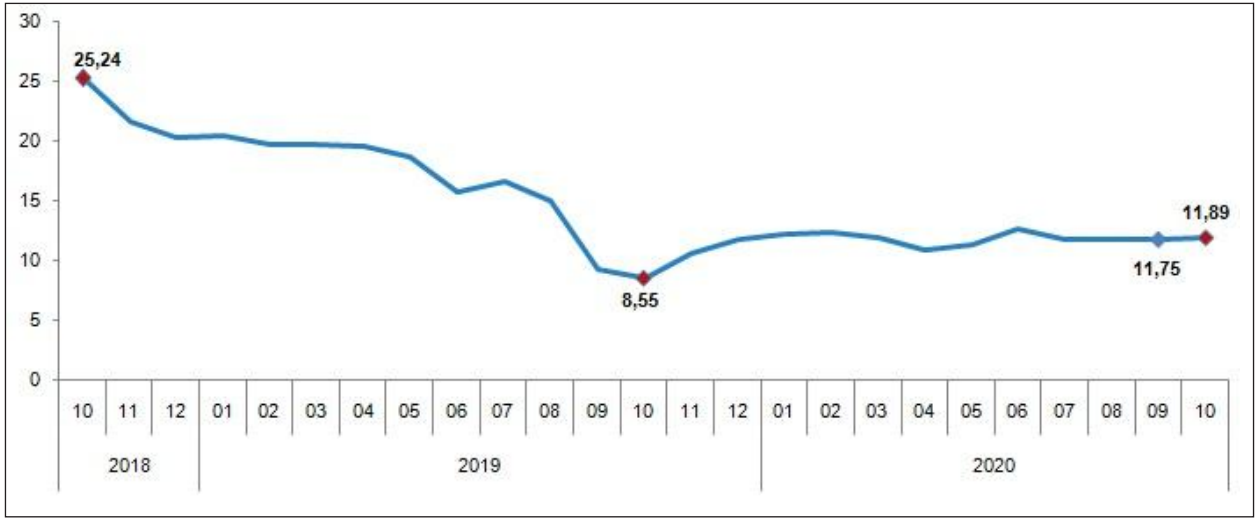
enflasyon, ara malı grubunda daha belirgin olmak üzere tüm alt gruplarda yükseldi.

Aylık bazda ara malları grubu fiyat artışında demir-çelik, plastik ürünler, kâğıt ürünleri ve tekstil öne çıkarken, sermaye malı fiyatlarındaki yükselişte motorlu kara taşıtları ile parça-aksesuarları, metal yapı ürünleri ve makineler etkili oldu.

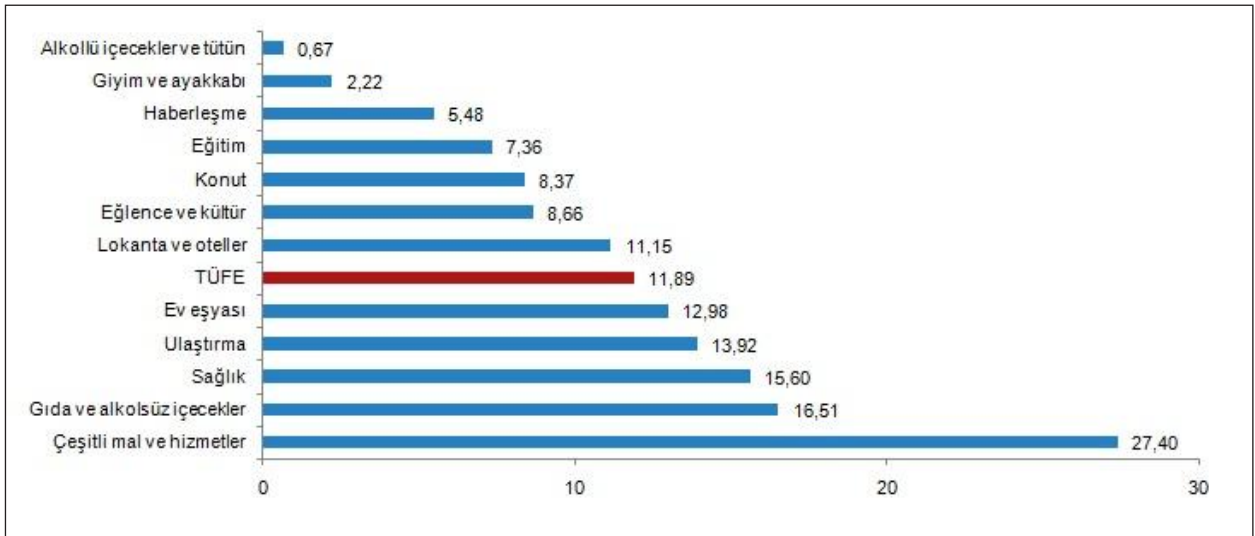
Dayanıklı tüketim malları fiyatları mobilya öncülüğünde artarken, dayanıksız tüketim mallarındaki

yükselişte katı-sıvı yağlar ve et ürünleri belirleyici oldu. Enerji grubu fiyatlarındaki artışta rafine edilmiş petrol ürünleri ile elektrik üretimi ve dağıtım fiyatları öne çıktı. Bu gelişmelerle, tüketici fiyatları üzerinde üretici fiyatları kaynaklı baskılar güçlenerek devam etti.

Ekim ayında tüketici fiyatları ise yüzde 2,13 oranında arttı ve yıllık enflasyon 0,14 puan yükselerek yüzde 11,89 oldu.

Grafik 8. TÜFE Yıllık Değişim Oranları (%), Ekim 2020

Grafik 9. TÜFE Ana Harcama Gruplarına Göre Yıllık Değişim Oranları (%), Ekim 2020

Temel mal grubu enflasyonu Ekim ayında 0,41puan artışla yüzde 12,09'u buldu. Bu dönemde yıllık enflasyon, dayanıklı mal ve diğer temel mallarda yükselirken pandemi döneminin etkisiyle talebi gerileyen giyim ve ayakkabı grubunda düştü. Böylelikle, söz konusu gruplarda döviz kuru gelişmeleri ve sektörel talep koşullarına bağlı ayınışma devam etti. Dayanıklı mallarda yüksek fiyat artışları mobilya, otomobil ve beyaz eşyada öne çıktı.

Bu dönemde, diğer temel mal grubu fiyatları da döviz kuru gelişmelerine bağlı olarak Eylül'deki benzer bir artış (yüzde 1,43) kaydetti. Giyim ve ayakkabı grubunda yeni sezon fiyat artışı, döneme özgü talep koşullarının da etkisiyle bir önceki yılın önemli ölçüde altında kaldı ve yıllık enflasyon yüzde 2,02'ye geriledi.

Enerji fiyatları Ekim ayında yüzde 2,09 oranında arttı. Bu gelişmede yüzde 5,76 oranında artış gösteren elektrik fiyatları öne çıktı. Katı yakıt ve akaryakıt fiyatları ise sırasıyla yüzde 2,56 ve 1,30 oranında yükseldi. Enerji grubu yıllık enflasyonu, geçtiğimiz yılın aynı ayındaki elektrik fiyat ayarlaması kaynaklı yüksek bazın etkisiyle 2,79 puan azalarak yüzde 3,98'e geriledi.

Gıda ve alkolsüz içecekler yıllık enflasyonu Ekim ayında 1,56 puan artarak yüzde 16,5'e yükseldi.

Hizmet fiyatları ise Ekim ayında yüzde 0,71 oranında arttı, grup yıllık enflasyonu büyük ölçüde yatay bir seyirle yüzde 10,92 olarak gerçekleşti.

Sonuç

19 Kasım faiz artışı ile dövizin tırmanışını biraz daha yavaşlatma, dolarizasyonu azaltma ihtimali belirdi, ama bu operasyon sonucu, 2018'de yaşandığı gibi, ekonomiyi yeni bir döviz- faiz mengenesine sıkıştırma, bu sıkışıkla iç talepte gerileme, dolayısıyla ulusal gelirden düşüş riski ile de karşı karşıya bıraktı. Tırmanan pandemi salgınının kayıtlara yeterince girmeyen ürkütücü sonuçları, olumsuzlukları, bu ekonomik daralmanın üstüne binecek gibi. Bu da zaten zor bir yıl geçiren toplumu, ürkütücü boyutlara ulaşacak yoksulluk ve işsizlikle ağır bir kışa maruz bırakabilir.

AKP rejimi ağırlaşacak yoksullaşma ve işsizleşme karşısında toplumu Erdoğan'ın "acı reçete" dediği cendereye katlanmaya hazırlıyor. Erdoğan, reçeteye teselli olarak bir de "Hukuk reformu"ndan da söz ediyor. Bu "havucun" arkasında, hukuk devletinden uzaklaşmış bir ülke görüntüsü nedeniyle Türkiye'ye güveni azalan Batı dünyasına hoş görünme, bundan kaynaklanan sermaye girişi iştahsızlığını elimine etme niyeti de var. Ayrıca içeride acı reçeteye sızlanmalara karşı, "hukuk reformu" pansumanının işe yaraması umuluyor. Ne var ki, Erdoğan'ın iktidarda durmasını sağlayan Cumhur İttifakı içinde artan uyumsuzluk ile siyaset de ekonomi gibi yeni türbülanslara gebe görünüyor.

Cari açık büyüyor, rezervler eriyor

TL'deki yüksek oranlı değer kaybına rağmen, düşük faizli kredi genişlemesinin ithalatta yol açtığı yükseliş cari işlemler açığını büyütüyor. Geçen yıl eylülde 2 milyar 828 milyon dolar fazla veren cari işlemlerde bu yıl ise 2 milyar 364 milyon dolarlık açık oluştu.

Böylece bu yılın ilk 9 aylık dönemindeki cari işlemler açığı 27 milyar 973 milyona kadar yükseldi. Ekonomide bu yıla benzer bir durgunluk yaşanan 2019 yılının aynı döneminde ise 8 milyar 127 milyon dolar fazla vermişti.

Ocak-eylül döneminde Türkiye'nin döviz gelirleri geçen yıla göre 39,7 milyar dolar azalarak 148 milyar dolara gerilerken, döviz giderleri ise sadece 3,5 milyar dolar azalarak 176 milyar dolar oldu.

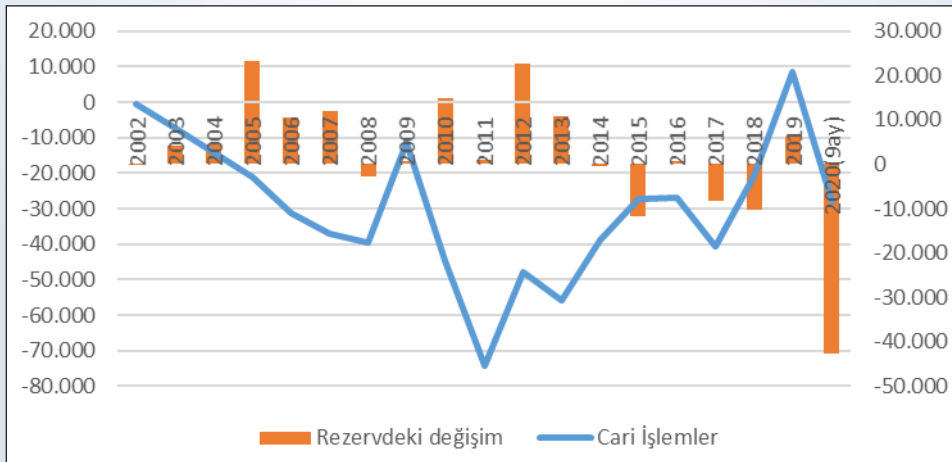
Döviz gelirlerinde yaşanan azalmanın 16,7 milyar doları ihracattan, 7,5 milyar doları taşımacılıktan, 16,1 milyar doları ise turizmden kaynaklandı.

Cari işlemler açığının 28 milyar dolara yakın açık verdiği ocak-eylül döneminde Türkiye'den net sermaye çıkışı ise 4,5 milyar dolar oldu. Dolayısıyla Türkiye bu dönemde net olarak 32,5 milyar dolarlık bir dış finansman açığıyla karşı karşıya kaldı. Bu açık da ülkenin rezervlerini azalmasına yol açtı.

Resmi rezervlerde yaklaşık 43 milyar dolarlık azalma yaşandı. Rezervlerdeki azalmanın finansman açığının 10,2 milyar dolar üzerinde gerçekleşti. Ödemeler dengesi bilançosuna "net hata ve noksan" olarak yansıyan bu kalem, ya mali sistem dışına kayıt dışı döviz çıkışı yaşandığına ya cari işlem kalemlerinin yanlış (döviz giderleri eksik, döviz gelirleri fazla hesaplanmış olabilir) olabileceğine ya da her ikisinin birden yaşanmış olabileceğine işaret ediyor.

Bu dönemde hem Türkiye'den yurt dışına yapılan doğrudan yatırımlar hem de yurt dışından Türkiye'ye yapılan doğrudan yatırımlar azalırken, portföy yatırımlarında ise (sıcak para) 15,2 milyar dolarlık bir net çıkış kaydedildi.

Merkez Bankasının, brüt rezervi (altın + döviz) 30 Ekim – 6 Kasım haftasında 835 milyon dolar artarak 6 Kasım itibarıyla 85,2 milyar dolara yükseldi.

Grafik 10. AKP Döneminde Cari Açık ve Rezervler, Milyon \$

Tablo 5. AKP Döneminde Cari Denge ve Rezervler(Milyon \$)

	Cari Denge	Rezervdeki değişim
2002	-626	-212
2003	-7.554	4.097
2004	-14.198	4.342
2005	-20.980	23.200
2006	-31.161	10.625
2007	-36.946	12.015
2008	-39.425	-2.759
2009	-11.360	792
2010	-44.620	14.968
2011	-74.402	1.014
2012	-47.960	22.821
2013	-55.858	10.763
2014	-38.848	-468
2015	-27.314	-11.831
2016	-26.849	813
2017	-40.584	-8.207
2018	-20.745	-10.377
2019	8.561	6.324
2020 (9ay)	-27.973	-42.634

Brüt rezerv içerisindeki döviz rezervi geçen hafta 345 milyon dolar azalarak 41,9 milyar dolara gerilerken, altın varlıkları ise 1,2 milyar dolar artarak 43,3 milyar dolar oldu.

Merkez Bankası'nın net rezervi ise 695 milyon dolar artarak 9,9 milyar dolara çıktı. Swap borçlarını düşüğümüzde ise net rezervin eksi -54,1 milyar dolara kadar düştüğü tahmin ediliyor. (Not: Net rezerv hesaplamalarında bazıları, Hazine'nin Merkez Bankasındaki döviz mevduatını "yükümlülük" olarak dikkate almadıkları için net rezerv rakamını farklı, dolayısıyla daha yüksek hesaplayabiliyorlar. Bu notun esasını oluşturan tablolardaki hesaplamalarda Hazine'nin Merkez Bankasındaki döviz mevduatı da yükümlülük olarak kabul edilmektedir.)

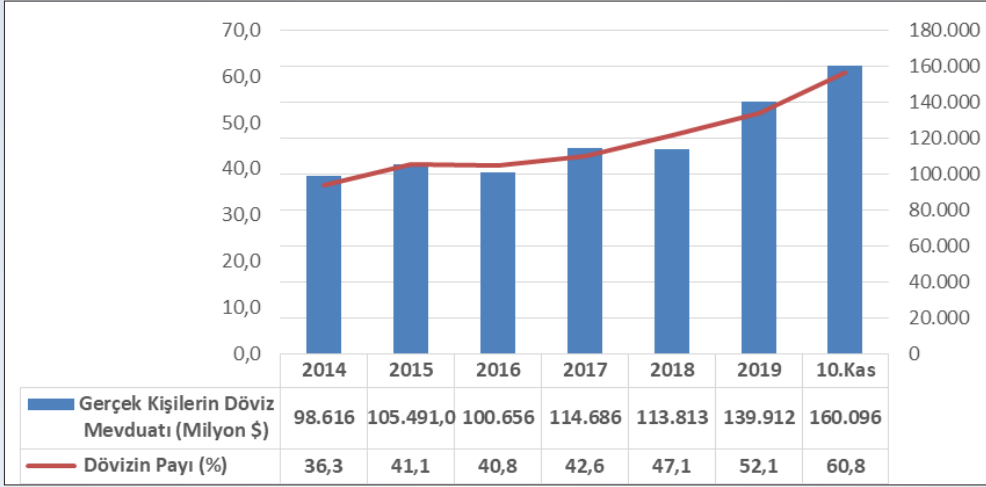
Merkez Bankası'nın Katar ve Çin Merkez Bankaları ile diğer bankalarla yaptığı swap anlaşmalarından doğan yükümlülüğü ağustos ayı sonu itibariyle (altın swapları da dahil) 64 milyar dolar olarak açıklandı. Dolayısıyla bu rakam dikkate alınıp hesaplama yapıldığında net rezerv eksiye (- 54,1 milyar dolara) düşüyor. Diğer bir ifadeyle Merkez Bankasının döviz ve altın borçları, döviz ve altın varlıklarının 54,7 milyar dolar üzerinde bulunuyor.

Merkez Bankasının brüt rezervinin (döviz + altın) kısa vadeli dış borçları ve gelecek 12 ayda vadesi dolacak dış borcu karşılama oranı ise küçülmeye devam ediyor.

Geçen yılın sonunda yüzde 85,8 olan brüt rezervin kısa vadeli dış borçları karşılama oranı geçen hafta yüzde 64,2'ye kadar geriledi. Brüt rezervin vadesine bir yıldan daha az kalmış dış borç miktarını karşılama oranı da yüzde 62,8'den yüzde 47'ye indi.

Dolarizasyon

Bankalardaki (bankalararası mevduat hariç) toplam mevduat, 12,2 milyar lira azalarak 3 trilyon 579 milyar liraya geriledi. Bankalar ve katılım bankalarındaki mevduatlar yılbaşından bu yana ise 1 trilyon 12 milyar lira (yüzde 41,6 oranında) arttı. Bu artışın da önemli bir kısmı (reel anlamda tasarruf artışından değil) sadece döviz kurunda yaşanan artıştan kaynaklandı.

Grafik 11. Gerçek Kişilerin Mevduatında Dövizin Payı, % (Dolarlaşma)

Kaynak: TBankalar Birliği veri tabanı

Kasımın ayının 10 gününde TL cinsinden mevduatlar 15,9 milyar lira azalarak 1 trilyon 549 milyar liraya gerilerken, döviz cinsinden mevduatlar ise döviz kurunda yaşanan düşüşe rağmen 3,6 milyar lira büyüyerek 2 trilyon 29 milyar lira oldu. Ancak dolar cinsinden bakıldığında ise 4 milyar 693 milyon dolar artan döviz mevduatları 249,2 milyar dolarla rekor bir seviyeye çıktı. Döviz mevduatları yıl başından bu yana ise 28 milyar dolar arttı.

Toplam mevduattaki dolarizasyon oranı ise yüzde 56,7 olarak hesaplandı. Bankalardaki yurt içi ve yurt dışı kaynaklı (bankalararası mevduat hariç) toplam mevduatın yarısından çoğunu yabancı para cinsinden açılmış mevduatlar oluşturmaya devam etti.

Gerçek kişilerin, diğer bir ifadeyle vatandaşların mevduatı söz konusu günler arasında 9 milyar lira azalarak 2 trilyon 46 milyar liraya geriledi. 30 Ekim-10 Kasım arasında vatandaşların TL mevduatları 13,7 milyar lira azalarak 842 milyar liraya gerilerken, döviz mevduatları ise 3 milyar 328 milyon dolar artarak 160,1 milyar dolarla yeni bir rekor kırdı. Döviz mevduatlarında TL cinsinden artış ise 4,7 milyar lira oldu.

Dolarizasyon, diğer bir deyimle döviz cinsinden tutulan mevduatların toplam mevduat içindeki payı, gerçek kişilere ait (vatandaşın tasarruf mevduatı) mevduatlarda ise yüzde 60,8'e kadar yükseldi. TL'ye güvenmeyen vatandaşlar ağırlıklı olarak döviz ve altın mevduatını tercih ediyor. Kasımın ilk 10 günlük döneminde belirgin bir şekilde TL mevduattan çözülen paranın döviz mevduatına yöneldiği gözleniyor.

Enflasyon beklentilerinin yükselmesi, iktidarın zorlamasıyla TL mevduata negatif reel faiz uygulanması vatandaşların tasarruflarını, dolar, Euro ve altın gibi yabancı para tasarruflara yönlendirmesine yol açıyor.

İcralar, Batık Krediler

Ekonomide özellikle son 3 yılın olumsuz iklimi, icra-iflas işlemlerini de artırmış durumda. İcra takiplerinin Covid 19 salgını nedeniyle üç aya yakın bir süre durdurulmuş olmasına rağmen, icra dairelerinde bekleyen (UYAP üzerinden açılan dosyalar) dosya sayısı son bir yılda 1 milyon 734 bin adet artarak 13 Kasım itibarıyla 22 milyon 989 bine yükseldi.

Bu yıl 5 milyon 320 bin yeni icra dosyası gelirken, 4 milyon 435 bin dosya ise sonuçlandırıldı. Geçen yıldan devredenlerle birlikte halen derdest olan dosya sayısı 22 milyon 989 bine yükseldi. Geçen yıl 13 Kasım itibarıyla 21 milyon 255 bin derdest dosya bulunuyordu.

İcra takipleri 21 Mart-21 Haziran 2020 tarihleri arasında durdurulduğu için icra dairelerine gelen dosya sayısında geçen yıla göre yüzde 33,7 oranında azalma yaşandı. Bu azalmaya rağmen derdest dosya sayısında artış sürüyor.

Türkiye Bankalar Birliği Risk Merkezinin verilerine göre bu yıl ocak-eylül döneminde 558 bin 219 vatandaş daha bankalara olan kredi kartı ve/veya bireysel kredi ya da her iki borcunu birden zamanında ödeyemediği için bankalar tarafından takibe alındı.

Takibe alınanların sayısında, temerrüt süresinin 90 günden 180 güne çıkarılmasının da etkisiyle geçen yılın aynı dönemine göre 647 bin kişilik azalma yaşandı.

Eylül sonu itibarıyla toplam 3 milyon 978 bin vatandaş son beş yılda bireysel kredi ve/veya kredi kartı borcunu ya da her ikisini birden ödeyemediği için bankaların takibinde bulunuyor.

Tablo 6. KOBİ ve Tüketicilerin Bankalara Borcu ve Borçlular

KOBİ'LERİN BANKA BORCU (Milyon TL)			2020		Yıl Başına Göre (%)
	2018	2019	30.Eyl	30.Eki	
KOBİ'lerin Bankalara Borcu	611.342	615.360	848.910	867.285	40,9%
Bankalara Borçlu KOBİ Sayısı	3.120.687	3.104.158	3.771.411		
KOBİ'lerin Takipteki Borcu	42.600	61.210	59.176	59.013	-3,6%
Borcu Takibe Düşmüş KOBİ Sayısı	338.517	314.771	289.687		
Tüketicinin Bankalara Borcu	518.123	590.442	819.729	819.997	268
Tüketici Kredileri	415.158	474.489	681.402	682.437	1.035
Kredi Kartları	102.965	115.953	138.327	137.560	-767
Takipteki Tüketici Kre/ Kredi Kartları	18.705	20.744	19.577	19.564	-13
Takipteki Tüketici Kredileri	12.565	14.284	13.471	13.458	-13
Takipteki Kredi Kartları	6.140	6.460	6.106	6.106	0
Borcu Takibe Alınan Sayısı (Kişi)	1.388.673	1.403.546	1.205.253	558.319	-646.934
Takipteki Borçlu Sayısı (Kişi)	3.399.188	3.687.359	3.667.827	3.497.886	-169.941

Kaynak: TBB Risk Merkezi

Yaşanan salgın sürecinden en fazla etkilenen küçük ve orta boy işletmelerin bankalara olan kredi borçları ise 6 Kasım itibariyle 867 milyar lira olarak gerçekleşti.

BDDK'nın verilerine göre KOBİ'lerin bankalara olan kredi borçları 30 Ekim – 6 Kasım haftasında 4 milyar lira daha artarak 863 milyar liradan 867 milyar liraya yükseldi.

KOBİ kredilerinin 149 milyar liralık (17,6 milyar dolar) kısmı döviz kredilerinden oluşuyor. Dolayısıyla döviz kurunda yaşanan artış KOBİ'lerin kredi borçlarını da artırıyor.

KOBİ kredilerinde yıl başından bu yana ise 252 milyar liralık (yüzde 40,9 oranında) büyüme yaşandı.

KOBİ'lerin zamanında ödeyemediği kredi borçları 59 milyar lira oldu.

Salgına karşı alınan önlemler kapsamında, işsizlik, yarım çalışma veya zorunlu izne çıkarılma, iş yerinin kapatılması ve iş hacminin azalması gibi nedenlerle gelirinin önemli bir kısmını kaybeden bu nedenle de borçlanmaları teşvik edilen vatandaşların bankalara ve finansman şirketlerine olan tüketici (konut, otomobil ve ihtiyaç) kredisi ve kredi kartı borçları artmaya devam ediyor.

Tüketici borcu 30 Ekim – 6 Kasım haftasında 268 milyon lira daha artarak 820 milyar liraya yükseldi. Bu borcun 682,4 milyar lirası tüketici kredilerinden, 137,6 milyar lirası da kredi kartlarından kaynaklanıyor. Söz konusu hafta içerisinde tüketici kredileri 1 milyar lira artarken, kredi kartı borçları ise 767 milyon lira azaldı.

Tüketici kredisi ve kredi kartı borçları yıl başından bu yana ise 229,6 milyar lira arttı. Bu dönemde tüketici kredileri 208 milyar lira artarken, kredi kartı borçlarındaki artış ise 21,6 milyar lira oldu.

Zamanında ödenmediği için takibe alınan krediler 30 Ekim -10 Kasım arasında 163 milyon lira azalarak 151,6 milyar lira oldu. Tahsili gecikmiş alacaklarda yıl başından bu yana ise 634 milyon liralık azalış yaşandı. 2019 yılı sonunda yüzde

5,7'ye kadar yükselen tahsili gecikmiş alacakların toplam kredilere oranı yüzde 4,2'ye geriledi.

Ancak batık kredi oranındaki gerilemenin altında bankaların donuk alacaklarına ilişkin 90 gün olan asgari gecikme süresinin, salgına karşı alınan önlemler kapsamında 31 Aralık 2020 tarihine kadar geçerli olmak üzere 180 güne çıkarılmış olması ve bu yıl içerisinde 122 milyar liralık kredinin yeniden yapılandırılması yatıyor.

"Sanayinin Sorunları ve Analizleri" raporlarının tüm sayılarına aşağıdaki adresten ulaşabilirsiniz.

<http://www.mmo.org.tr>

TMMOB
Makina Mühendisleri Odası
Haber Bülteni

Kasım 2020
Sayı 269 Ekidir

MMO Adına Sahibi ve
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Yunus YENER

Sayfa Tasarımı
Münevver POLAT

Yönetim Yeri
Meşrutiyet Cad. No: 19/6. Kat
06650 Kızılay / Ankara
Tel: (0 312) 425 21 41 Faks: (0 312) 417 86 21
<http://www.mmo.org.tr>
e-posta: mno@mno.org.tr
basin@mno.org.tr